

Het einde van het begin

Alles werd zwart voor mijn ogen toen ik het hoorde. Mijn grootvader was dood, maar ik mocht niet mee naar zijn crematie.

‘Ik was bang dat het te heftig voor je zou zijn,’ zegt mijn moeder tegen me, ‘dat je er nachtmerries van zou krijgen. Je was zo’n gevoelig jongetje. Nu denk ik: had ik je maar meegenomen.’

‘Onno is zo boos geweest dat hij niet mee mocht,’ schreef mijn grootmoeder, oma Riet, in haar memoires. ‘In die tijd nam je kinderen van die leeftijd nog niet mee. Toen hij, kort nadat Jan overleden was, bij mij achterop de fiets zat, twee armen om mij heen, zei hij: “Ik vind het zo erg dat opa Jan er niet meer is, maar voor jou is het nog veel erger, bij jou gaat het noooooit meer over.” Dat ontroerde me. Korte tijd later haalde hij z’n zwemdiploma. Hij belde op om me dat te vertellen. Toen heeft hij tegen zijn moeder gezegd dat hij het zo graag aan opa Jan wilde vertellen. En zei er toen achteraan: “Dan vertel ik het hem wel als ik ook een asje ben.”’

Tijdens zijn werkzame leven als leraar natuurkunde en als rector van het Rembrandt Lyceum in Leiden was mijn grootvader, Jan Wilhelmus Blom, nooit een dag absent geweest. Maar anderhalf jaar na zijn pensioen werd hij ineens ziek. Hij kreeg hoge koorts en diep in zijn ingewanden klonk metalig gerommel. De blikken trommel van de dood.

Op kerstavond 1974 moest hij een zware, levensreddende operatie ondergaan. Mijn grootmoeder zat samen met mijn ouders op hem te wachten, naast een kerstboom vol met lichtjes in een donkere gang van het ziekenhuis. Om middernacht werd zijn bed uit de operatiekamer de gang op gereden. De zuster duwde met haar ene hand het bed voorzichtig vooruit en hield haar andere hand onder het slapende gezicht van mijn grootvader. Zijn hoofd leek wel los op het laken te liggen. De zuster zei: ‘Hij is er nog.’

Wonderlijk genoeg heerste er het laatste halve jaar van zijn leven een uitstekende sfeer bij mijn grootouders thuis. Er was een ziekenhuisbed in de woonkamer gezet, aan het raam bij de tuin. Er kwamen oude vrienden op bezoek, zijn broers en zusters kwamen langs. Mijn grootvader was de oudste zoon uit een hecht gezin van acht kinderen. Ze vertelden elkaar verhalen en haalden herinneringen op. Er werd gelachen aan zijn bed. Elke dag ging mijn moeder, Ansjé, wel even langs. Meestal nam ze mij mee.

Tot een week voor zijn dood bleef mijn grootvader glashelder en leed hij geen pijn. Toen kon hij plotseling de woorden niet meer vinden. ‘Hij vroeg of ik de a-tjes en b-tjes uit z’n mond wilde halen,’ schreef mijn grootmoeder. Hij sprak wartaal en hij wist het.

Terwijl in de tuin een magnolia uit alle macht stond te bloeien, doofde het leven uit de oude Blom. Op 26 mei 1975 kon hij niet meer praten en lag hij te woelen in zijn bed. Toen heeft mijn grootmoeder de huisarts gebeld om te zeggen dat het zo niet meer ging. De dokter kwam en gaf mijn grootvader een morfine-injectie. Hij zakte weg in een rusteloze slaap, ademde zwaar.

De kinderen zouden een voor een blijven overnachten om mijn grootmoeder bij te staan als het zover was. Mijn vader, Hans, de oudste zoon, was als eerste aan de beurt. Hij sliep boven in de logeerkamer. Mijn grootmoeder lag naast haar man in de woonkamer.

‘Ik hoorde de ademhaling steeds zwakker worden,’ schreef ze. ‘Ik had wel eens gelezen dat je niet iemands hand moest gaan vasthouden, dat kan vertragend werken. Ik ben blijkbaar even in slaap gevallen, hooguit vijf minuten, en toen hoorde ik geen ademhaling meer.’

Het was vier uur ’s nachts. ‘Ik ging naar Hans toe. Hij bleek wakker te zijn en toen was ik zo dankbaar dat hij er was.’

‘Moeder was heel kalm,’ zegt mijn vader. ‘Ze had zich verzoend met het onvermijdelijke.’

Samen sloten ze de ogen van mijn grootvader en wachtten tot het licht werd. Toen belden ze de dokter. Die kwam meteen en constateerde de dood. Vlak daarna arriveerde de verpleegster van de thuiszorg. Mijn vader hielp haar om zijn vader af te leggen. Ze wasten hem, kamden zijn laatste grijze haren strak over zijn hoofd en trokken zijn pak aan.

‘Dat was heel bevredigend om te mogen doen,’ zegt mijn

vader. ‘Hij was wel wat magerder geworden, maar zag er goed uit. Er was een weldadige rust over hem gekomen.’

De dag tevoren, toen de dokter mijn grootvader een morfine-injectie zou geven, vroeg hij aan mijn vader: ‘Is alles gezegd wat er gezegd moet worden?’

Alles was gezegd.

Een lief kereltje

Alles was gezegd, maar veel was verzwegen.

Ooit moet ik voor het eerst hebben gehoord over de verborgen geschiedenis die mijn familie tijdens de oorlog verscheurde: mijn grootvader zat in het verzet, maar mijn overgrootouders en zijn zeven broers en zusters waren vurige aanhangers van de NSB. Het gewicht van de mededeling moet mij op dat moment zijn ontgaan. Wat betekent ‘de oorlog’ voor een jongen die in vrede en weelde, zonder God of gebod opgroeit? De NSB? Was ik door mijn afstamming met het kwaad verbonden? Ik kon mij er niets bij voorstellen.

Ik stam uit een grote familie die ik nauwelijks heb leren kennen. Mijn grootvader, Jan Blom, stierf toen ik vijf was. Ik weet nog maar weinig van hem. Flarden, flitsen. Toch speelt hij de hoofdrol in mijn vroegste herinnering: ik ren door een lange, donkere gang van glimmend opgepoetst graniet. Langs mijn oren flitsen grote vaalgrijze deuren en eindeloze rijen jassenhaakjes. Mijn voetstappen weerkaatsen tegen het hoge,

met bakstenen gewelfde plafond. Klets, klets, klets doen mijn sandalen op het graniet. Daar, aan het einde van de gang, staat hij in driedelig pak. Mijn grootvader gaat door zijn knieën en spreidt zijn armen. Ik spring erin.

Ik weet precies waar deze scène zich heeft afgespeeld: in het monumentale, door Dudok ontworpen schoolgebouw, de oude hbs in Leiden waar mijn grootvader tijdens de oorlog begon als leraar natuurkunde en na allerlei omzwervingen in de zomer van 1973 afscheid nam als rector van het Rembrandt Lyceum. Dus ik moet drie, bijna vier jaar zijn geweest toen ik in zijn armen sprong.

Mijn grootmoeder, oma Riet, is al twintig jaar dood. Ik had in mijn prilste jeugd een innige band met haar. Talloze malen vertelde ze mij de anekdote dat ik eens, misschien pas twee jaar oud en volmaakt onwetend van de kracht van woorden, door haar uit bed werd gehaald, haar gezicht met twee handjes omvatte en tegen haar zei: ‘Je bent een lief kereltje.’

Met mijn vader sprak ik niet veel over zijn vader, laat staan over zijn ooms en tantes. Mijn grootvader, de oudste zoon, was als eerste gestorven. Zijn broers gingen ook vrij jong, maar zijn zusters werden allemaal heel oud. Na de dood van mijn grootmoeder zag ik mijn oudtantes vrijwel nooit meer. Toch wist ik dat in de familie Blom werd gefluisterd dat mijn vader en zijn vader zo op elkaar leken – en ik op hen.

Een jaar of vijf geleden – mijn vader was net tien jaar ouder geworden dan zijn vader ooit geworden was – realiseerde ik me dat ik niet wist wie mijn grootvader ten diepste was geweest, welke ervaringen hem wezenlijk hadden getekend.

Als biograaf en journalist had ik me verdiept in de levens van beroemde en bewonderde schrijvers en kunstenaars, geniale bohemiens en einzelgängers, maar van mijn voorvaders, die in het verleden van mijn genen een dubbele helix vlochten, wist ik eigenlijk niets.

Ik besloot op onderzoek uit te gaan.

Dag jongen

Als ik de zware deur van mijn ouderlijk huis langzaam open-duw, zie ik dat mijn vader aan het aanrecht een peer staat te schillen. Het moet half een zijn geweest. Na elke lunch eet hij er een. Hij is een man van vaste gewoonten. Koken heeft hij nooit gekund, nooit gedaan ook, maar een peer schillen kan hij na bijna tachtig jaar als de beste.

Eerst in de lengte doorsnijden, daarna de twee helften nog eens in tweeën. Dan in elk partje aan de binnenzijde vanaf het steeltje met het mes naar beneden langs de draadjes in het vruchtvlees, en een kleine inkeping bij het klokhuis. Dan de schil, in drie lange halen. Op het bord blijft een stilleven van groene, van het perensap glinsterende schillen liggen.

Ik sla een arm om mijn vader heen en druk een kus boven op zijn bijna kale hoofd. Hij lijkt weer iets gekrompen. Mijn vader verstijft altijd een beetje als ik hem kus, houdt zijn armen dan onhandig langs zijn lichaam. 'Dag jongen.'

We zetten koffie en gaan naar binnen. Mijn moeder is er

niet. Licht valt in lange banen door de glas-in-loodramen in de erker en zet de kamer in een paarse gloed. Ik vraag hem of hij vroeger wel eens met zijn vader knuffelde.

Hij schudt zijn hoofd, lijkt even te huiveren. ‘Niet echt. En al helemaal niet in het openbaar. Ik herinner me dat mijn moeder en ik hem in de jaren vijftig van het station haalden toen hij terugkeerde van een herhalingsoefening als reserve-officier. Hij was als de dood dat hij op het perron zou worden gezoend door mijn moeder. Hij vertraagde zijn pas en... zijn gezicht betrok toen wij dichterbij kwamen.’

‘Kon je goed met opa Jan praten?’ vraag ik.

‘Als ik ergens mee zat, kon ik altijd bij hem terecht. Maar hij was niet iemand die uit zichzelf over zijn gevoelens sprak. Hij hield altijd enige reserve. Maar je voelde wel wat hij voelde, natuurlijk.’

‘Dat heb jij ook,’ zeg ik. ‘Ik weet dat je trots op me bent, maar dat zeg je nooit.’

‘Ik kijk wel uit,’ zegt mijn vader. ‘Dat zou maar karakterbedervend werken.’

‘Was hij streng?’

‘Dat was niet nodig, ik was een braaf jongetje. Het gekke is: op school was ik brutaal en had ik een grote mond. Maar thuis niet... één keer moet ik in een puberale opwelling, de huiskamer rondkijkend, minzaam hebben opgemerkt dat we maar burgerlijk woonden. Waarop mijn vader zei: “Hans, ik ben er trots op dat ik een burger ben.”’

‘Achteraf,’ zegt mijn vader, ‘heb ik me gerealiseerd dat ik over veel dingen nooit echt met hem heb gesproken. Dat is

heel gek. Mijn vader had een brede interesse, we hadden onderwerpen genoeg. Hij was een echte bèta, een gepromoveerd natuurkundige, maar volgde de politiek op de voet en hield van geschiedenis. Hij las veel.'

Hij neemt een slok van zijn koffie. 'Ik denk dat hij het in zijn hart wel jammer vond dat ik niet in de exacte wetenschap verder ben gegaan maar historicus ben geworden, ook al had ik heel hoge cijfers voor wis- en natuurkunde op mijn eindexamen. Toch heeft hij dat nooit uitgesproken. Hij was vol belangstelling voor wat ik deed. De drukproef van mijn proefschrift heeft hij op zijn sterfbed nog bekeken. Maar mijn promotie heeft hij niet meer meegemaakt. Hij stierf precies een maand voor het zover was.'

'En de oorlog?'

'Het was geen geheim wat zich in de oorlog had afgespeeld binnen de familie. Maar vader sprak er niet over. Als ik hem ernaar vroeg, antwoordde hij op een toon die niet uitnodigde om verder te vragen. En dat deed ik dus niet.'

Liefdevolle verwaarlozing

Mijn vader bracht de oorlog mee naar huis. Een onsterfelijke indruk maakte hij op mij als tienjarige jongen toen hij in een actualiteitenrubriek op televisie verscheen om als historicus uitleg te verschaffen over het door de regering gevraagde rapport over Pieter Menten, een vermeende oorlogsmis-

dadiger. Menten zou in Oost-Europa zijn toegetreden tot de SS, kunstwerken hebben geroofd en Joden hebben vermoord. Menten was steenrijk geworden, had zijn zwarte verleden verdoezeld en was in zijn eigen leugens gaan geloven. Er was een rel ontstaan over hoe hij in Nederland aan veroordeling was ontsnapt.

Niets begreep ik van de zaken waarvan Menten werd beschuldigd, niets van het politieke steekspel waarin mijn vader als lid van de Commissie van Drie verzeild was geraakt. Nee, het was voor mij vooral verrassend dat hij op de televisie te zien was, onze eerste kleurentelevisie, een Loewe met tip-toetsen voor de kanalen Nederland 1 en Nederland 2. Hij was een wonderbaarlijke verschijning.

Van zijn televisieoptreden staat me bij dat hij zijn felgroene, driedelige kostuum droeg. In dat kikkerpak was hij nog wel eens achternagezeten door mijn moeder met een groot glas water in haar hand omdat hij niet had willen stoppen ons een eng verhaal over een spin te vertellen. Hij rende zich klem in een hoek van de open keuken. 'Denk aan mijn nette pak!' riep hij.

'Dat droogt wel weer,' zei mijn moeder en ze gooide het water, *flats*, over hem heen.

'Leuke anekdote,' zei mijn vader toen ik hem dit vertelde. 'Maar volgens mij had ik dat pak helemaal niet aan op de televisie. Ik droeg volgens mij een donkerblauw fluwelen jasje.'

Het zou heel goed kunnen dat hij gelijk heeft, dat de beelden in mijn herinnering over elkaar zijn geschoven. Als ik denk aan de jaren zeventig, dan exploderen de kleuren en

vormen tegen de binnenkant van mijn hersenpan als vuurwerk tegen een nachtelijke hemel. Wij woonden toen in een nieuwbouwwijk in Leiderdorp, in een zogeheten drive-inwoning met een inpandige garage waarin mijn vader 's avonds de flessengroene Ford Taunus stationcar parkeerde.

Het huis was een moderne villa kakelbont. Een blokken-
doos van lelijke gele bakstenen, met lichtblauwe tegels op de vloer van de gang en de badkamer, bruin-oranje-gele velours gordijnen op de overloop. Vlammeende terracotta tegels op de vloer van de open keuken. Zwarthouten keukenkastjes, zwart behang met witte arabesken. Op een foto van mijn vader die in die dagen in de krant verscheen – haarlok schuin over zijn voorhoofd gekamd, een vlassig baardje en een grote, vierkante bril met afgeronde hoeken – slaagden de krullen in het behang op de achtergrond erin me te hypnotiseren.

Van het televisieoptreden weet ik één ding wel zeker: dat mijn vader in kenmerkende, wijldopige, repetitieve stijl antwoord gaf op vragen van de interviewer. Als een mitrailleur ratelde hij in de camera: 'Eerste factor... tweede factor...'

Mijn broertje Just en ik hebben nog jarenlang onder vervelende vragen proberen uit te komen door op dezelfde nasale toon te antwoorden: 'Eerste factor, tweede factor.'

Eerlijk is eerlijk: daar kon mijn vader hard om lachen. Tot de dag van vandaag spreekt hij mijn broertje en mij pesterig toe aan tafel, probeert ons verbaal te verpletteren, maar geniet er ook van als hij zelf te grazen wordt genomen. Hij heeft ons vanaf dat we klein waren volkomen vrijgelaten. Volgens mijn vader bestaat opvoeden uit liefdevolle verwaarlozing. 'Ik

sta garant voor de verwaarlozing, je moeder voor de liefde.’

Mijn moeder was er altijd, mijn vader weinig. En als hij er was, was hij er niet, want dan zat hij in zijn kamer of achter een boek of de krant. Toch heb ik hem nooit gemist. Als ik het ergens over wilde hebben, kon dat altijd. De deur van zijn studeerkamer was dicht, maar ik wist dat ik welkom was. Net als mijn vader was mijn moeder een echte vreetlezer, maar dan van Engelse en Amerikaanse pockets. Ze las rustig Jane Austens *Pride and Prejudice*, Melvilles *Moby Dick* en detectives van Ed McBain door elkaar. Niets vond ik heerlijker dan tegen mijn moeder aan te liggen op de bank als zij aan het lezen was. Mijn vader was van de feiten, mijn moeder van de fictie.

Toen ik wat ouder was en naar het gymnasium ging, trok ik meer naar mijn vader toe. Ik kreeg belangstelling voor zijn vak en was trots op wat hij bereikte. Om de ambitie van zijn oudste zoon aan te fakkelen én te temmen, leende mijn vader lachend een uitspraak van mijn grootvader: ‘Bij mij, jongen, heeft onze familie in de geschiedenis haar hoogtepunt bereikt.’

De oorlog koos mij

‘Ik heb de oorlog niet gekozen, de oorlog koos mij,’ zegt mijn vader. ‘Aanvankelijk hield ik me met heel andere dingen bezig. De verzuiling, bijvoorbeeld, en de jaren dertig. En met

zaken van vóór de twintigste eeuw. Eigenlijk is het de schuld van Ivo.’

Ivo Schöffers was mijn vaders leermeester en promotor, zijn *Doktorvater*. Toen we uit Leiderdorp naar Leiden verhuisden – ik was twaalf en zat in de brugklas van het Stedelijk Gymnasium – kwamen we bij toeval naast hem te wonen, zij het op de andere hoek van de straat. Zo woonden twee hoogleraren Nederlandse geschiedenis op de hoek van de Fruinlaan en P.J. Blokstraat, genoemd naar twee van de beroemdste historici uit de vaderlandse geschiedenis.

Vanuit mijn jongenskamer keek ik recht in het volmaakte ronde raam van Schöffers werkkamer. Vrijwel altijd zat de oude professor in die grote patrijspoot aan de overkant van de straat achter zijn schrijfmachine. Soms leek het wel of hij en mijn vader een wedstrijd deden wie de grootste intellectuele inspanning leverde. Het bureaulampje van Schöffers ging ’s avonds pas laat uit. Het bureaulampje van mijn vader ging nooit uit.

‘Ik was Ivo’s assistent in Leiden,’ zegt mijn vader. ‘Maar toen er een baan als wetenschappelijk medewerker in Amsterdam beschikbaar kwam, heb ik die, mede op zijn aanraden, geaccepteerd. Toen Ivo later het onderzoek naar Pieter Menten leidde, vroeg hij mij om in de commissie zitting te nemen. Dat heb ik gedaan. Al eerder had hij mij gevraagd om een stuk over de Tweede Wereldoorlog te schrijven. Zo werd ik steeds verder de oorlog ingetrokken.’

‘Maar de fascinatie voor de oorlog zat er toch veel eerder in? Je hebt mij ooit de tekst van een dispuutslezing laten zien. “Mens of held” heette die.’